

Voedselbossen

Handleiding wet- en regelgeving

Juni 2021

Inhoudsopgave

1.	INLEIDING	3
	Aanleiding	3
	Werkwijze	4
	Leeswijzer	4
	Disclaimer	4
2.	VOEDSELBOSSEN	5
	Definitie	5
	Kansen	6
3.	REGELS OP GEMEENTELIJK NIVEAU	9
	3.1 Inleiding	9
	3.2 Perceel met bestemming agrarisch	10
	3.3 Perceel heeft bestemming bos of natuur	13
	3.4. Perceel met overige relevante bestemming	13
4.	REGELS OP PROVINCIAAL NIVEAU	16
	4.1 Inleiding	16
	4.2 Perceel in Natuurnetwerk	17
	4.3 Perceel in Natura2000 gebied	19
	4.4 Perceel in Bos niet zijnde Natuurnetwerk of Natura2000	20
	4.5 Ontheffing herplantplicht	21
	COLOFON	22

1. Inleiding

Aanleiding

De handleiding wet- en regelgeving Voedselbossen is opgesteld vanuit de Green Deal Voedselbossen. De Green Deal Voedselbossen is in 2017 ondertekend door organisaties vanuit kennis en onderzoek, praktijk en overheid. De Green Deal Voedselbossen heeft als hoofddoel om vanuit de samenwerking tussen deze organisaties het areaal voedselbossen te helpen vergroten middels:

- Het inventariseren, analyseren en waar mogelijk oplossen van knelpunten in beleid, wet- en regelgeving;
- Het opstellen van een onderzoeksprogramma om bestaande onderzoeksresultaten beschikbaar te maken, matches te maken ten behoeve van het beantwoorden van praktijkvragen en onderzoek te helpen starten om langjarig, gestandaardiseerde resultaten te verkrijgen;
- Uitwisselen van zowel praktijkkennis over voedselbossen als kennis over wet- en regelgeving;
- Het opbouwen van communicatielijnen voor interactie met belangstellenden in de samenleving.

Ten aanzien van (belemmerende) wet- en regelgeving hebben we vanuit de Green Deal deze handleiding opgesteld, met in eerste instantie als doel overzicht en ondersteuning te bieden aan initiatiefnemers binnen de huidige wet- en regelgeving rondom voedselbossen. Ten tweede willen we regionale overheden met interesse in voedselbossen informeren, zodat zij lokaal en regionaal 'ruimte' kunnen creëren voor initiatiefnemers.

Voor gemeentes is richting de toekomst binnen het project Bodembeheer van de Toekomst een informatieblad Voedselbossen; mogelijkheden in het omgevingsplan opgesteld en een Juridisch frame met voorbeeldregels. Beide documenten zijn binnenkort beschikbaar op [de website van Bodembeheer van de Toekomst](#).

Werkwijze

Deze handleiding is gebaseerd op kennis en ervaringen met de huidige wet- en regelgeving uit de praktijk van deelnemers aan de Green Deal Voedselbossen. Daarnaast hebben we met een aanvullend kennisproject van de Green Deal in 2020 twee kennisbijeenkomsten voor regionale overheden georganiseerd, om de kansen van voedselbossen te laten zien aan regionale overheden. Tevens werden knelpunten en oplossingen voor wet- en regelgeving rondom de realisatie van voedselbossen besproken.

Leeswijzer

De handleiding is gebaseerd op voedselbossen volgens de definitie in de Green Deal. De definitie is toegelicht in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 2 is ook een samenvatting gegeven van de kansen die voedselbossen bieden op gebied van economie, voeding, mens, natuur, klimaat en leefomgeving. In hoofdstuk 3 en 4 zijn voor initiatiefnemers van voedselbossen (een particulier, een overheid, of een ondernemer) de te doorlopen stappen qua wet- en regelgeving beschreven. Zo wordt voor initiatiefnemers duidelijk naar welke wet- en regelgeving op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau moet worden gekeken. De stappen zijn voorzien van voorbeelden uit de praktijk. Daarnaast is op een aantal plaatsen in de handleiding aangegeven op welke wijze regionale overheden ruimte in wet- en regelgeving kunnen creëren.

Bij sommige initiatieven voor voedselbossen wordt ook gestreefd naar aanleg van poelen (voor verrijking van natuurwaarden) of het oprichten gebouwen (schuur voor opslag, educatiecentrum etc). Hiervoor is meestal een omgevingsvergunning vereist, die alleen verstrekt kan worden als het bestemmingplan dergelijke ingrepen toestaat. Hier wordt in deze handleiding verder niet op ingegaan, omdat de regelgeving hiervoor hetzelfde is als voor andere initiatieven en de informatie daarover al makkelijk voorhanden is.

Disclaimer

Deze handleiding is een 'werk in uitvoering'. We hebben ons ingespannen een zo compleet mogelijk overzicht te geven van de huidige wet- en regelgeving rondom voedselbossen, in een domein dat volop in ontwikkeling is. Omdat voedselbossen een innovatieve vorm van landgebruik vormen is de huidige regelgeving (nog) niet altijd adequaat. Ook kunnen – wellicht door de relatieve onbekendheid - misverstanden ontstaan (bijvoorbeeld met andere vormen van agroforestry). Aan deze handleiding kunnen dan ook geen rechten ontleend worden. Als u aanvullende inzichten heeft horen wij dat graag via info@greendealvoedselbossen.nl

2. Voedselbossen

Definitie

In de Green Deal Voedselbossen¹ is de definitie van voedselbossen als volgt beschreven. Voor Nederland vormen voedselbossen een betrekkelijk nieuw fenomeen, dat vraagt om nadere afbakening. Hiertoe wordt de typologie benut die de University of Missouri heeft ontwikkeld voor verschillende vormen van agroforestry (boslandbouw). Hieronder worden op grond van hun ruimtelijke structuur onderscheiden:

- A. Rijenteelt ('alley cropping'); rijen bomen in een akker, waar eenjarige gewassen worden geteeld ;
- B. Bosweides ('silvopasture'); grazend vee op gronden waarop ook bomen groeien;
- C. Oeverstroken ('riparian zones'); lijnvormige beplantingen met struiken en/of bomen langs terrassen en watergangen;
- D. Voedselbossen ('food forests'); hoogdiverse ecosystemen met de gelaagde structuur en diverse functies van een natuurlijk bos.

¹ Zie de [website van de Green Deal Voedselbossen](#) voor de volledige tekst van de Green Deal en voor meer informatie over de ondertekenaars en partners, onderzoek, voedselbossen en meer.

Binnen de Green Deal Voedselbossen is een voedselbos nader omschreven als een specifiek ecosysteem op basis van de volgende kenmerken:

- Een door mensen ontworpen productief ecosysteem naar het voorbeeld van een natuurlijk bos, met een hoge diversiteit aan meerjarige en/of houtige soorten, waarvan delen (vruchten, zaden, bladeren, stengels ed.) voor de mens als voedsel dienen;
- Aanwezigheid van een kruinlaag van hogere bomen;
- Aanwezigheid van minimaal 3 van de andere niches of vegetatielagen van resp. lagere bomen, struiken, kruiden, bodembedekkers, ondergrondse gewassen en klimplanten;
- Aanwezigheid van een rijk bosbodemleven;
- Een robuuste omvang, d.w.z. een oppervlakte van minimaal 0,5 hectare in een ecologisch rijke omgeving; in een ernstig verarmde omgeving is een minimale oppervlakte tot 20 hectare vereist*.

* Als een voedselbos naast een groter bos – of natuurgebied ligt, kan een halve hectare voor een voedselbos volstaan, omdat het voedselbos dan ‘mee kan liften’ op de biodiversiteit, de soortenrijkdom van de aangrenzende natuur. Als de omgeving bestaat uit percelen met éénjarige gewassen in monoculturen binnen de reguliere landbouw, dan is daar weinig insectenleven en zijn daar weinig predatoren aanwezig, waardoor - om het voedselbos een zelfstandig werkend ecosysteem te laten zijn - een groter oppervlak nodig is. In dat geval is een oppervlakte van minstens 20 hectare nodig voor het voedselbos.

Kansen

Voedselbossen zijn bij uitstek geschikt voor multifunctioneel ruimtegebruik. De productie van voedsel en grondstoffen kan hand in hand gaan met sociale meerwaarden als gezondheid, educatie en recreatie. En bovendien vervullen voedselbossen, net als natuurlijke boscossystemen, een breed scala aan ecosystemendiensten. Winstpunten van voedselbossen en daarmee kansen voor voedselbossen zijn:

- Productie van een hoge diversiteit aan hoogwaardige voedselproducten, mogelijk jaarrond, tegen jaarlijks afnemende kosten;
- Gedifferentieerd aanbod van voedselproducten als basis voor regionale verwerking en vermarkting;
- Habitat voor een hoge biodiversiteit aan soorten planten, dieren en micro-organismen, waaronder met name bijen en andere bestuivende insecten;
- Landschapsversterking: stapstenen, bijdragen aan ecologische verbindingszone, buffer tussen landbouwgebieden en kwetsbare natuur;
- Klimaatmitigatie door permanente opbouw van organische bodemkoolstof vanuit atmosferische CO₂;
- Klimaatadaptie door vergroting watercapaciteit van de bodem en directe en indirecte buffering van klimaatextremen;

- Opbouw van bodemvruchtbaarheid door permanente teelt en voeding voor het bodemleven;
- Luchtkwaliteit, filteren van fijnstof.
- Mogelijkheden voor collectief beheer door lokale gemeenschappen incl. sociale, educatieve en economische meerwaarden;
- Aanbod van locaties voor scholing, training en bewustwording aan uiteenlopende doelgroepen over natuur, landschap, voedsel, gezondheid etc.;
- Aanbod van locaties voor recreatief medegebruik.

Voedselbossen: vernieuwing in landbouw, natuur en stad

Binnen het brede spectrum aan landgebruik zijn voedselbossen (nog) een kleine niche. Ze maken onderdeel uit van een brede beweging aan vernieuwende, toekomstbestendige beheervormen:

Landbouw

- Natuurinclusieve landbouw (landbouw met natuurwaarden zoals biodiversiteit en gezond bodembeheer)
- Kringlooplandbouw (landbouw waar geen mineralen of andere vervuiling weglekken uit het systeem naar het milieu, via bodem, water of lucht)
- Agroforestry (alle landbouw met bomen)
- Klimaatslimme landbouw (hogere voedselproductie met flink minder verbruik van grondstoffen)

Natuur

- Multifunctioneel en natuurvolgend bosbeheer in bestaande bossen
- Te zien als een nieuwe categorie “natuurbeheertypen” met hoge biodiversiteitswaarde
- Ontwikkeling van nieuwe natuur en bosaanplant
- Ecologische verbindingzones

Stadsontwikkeling

- Vergroening en verduurzaming van de stedelijke omgeving
- Biodivers, klimaatrobuust en kostenbesparend gemeentelijk groenbeheer
- Stadslandbouw, lokaal voedsel

Uit: Factsheet voedselbossen, 2020.

Europese regelgeving exoten

In voedselbossen worden, met het oog op de voedselproductie, deels soorten aangeplant die 'exoot' worden genoemd. Dit wil zeggen dat die planten van origine uit een ander gebied stammen. Zoals de vijg (Turkije), de appel (Kazachstan) en de pecannoot (USA). Het is belangrijk om te beseffen dat de meeste exoten géén invasieve exoten zijn. De meeste exoten zijn dus géén planten die gaan woekeren op plaatsen waar dat niet gewenst is. De Europese Unie heeft een richtlijn opgesteld met betrekking tot die soorten die wel invasief (kunnen) zijn. Deze mogen niet verhandeld en niet aangeplant worden. Het spreekt vanzelf dat ook voedselbossen zich aan deze lijst moeten houden. De lijst is [hier](#) te raadplegen.

Overigens zijn er naast het beperkte aantal soorten dat niet aangeplant mag worden ook reële zorgen over drie andere planten. De rimpelroos (*Rosa rugosa*) kan in duingebieden gaan woekeren, de appelbes (*Aronia spp*) kan zich in laagveengebieden fors uitbreiden en de Amerikaanse blauwe bes (*Vaccinium corymbosum*) kan zich hardnekkig vestigen in hoogveenreservaten. Hoewel deze drie soorten niet op de Unielijst staan en formeel dus wel aangeplant mogen worden, is het aan te raden om in specifieke regio's toch van aanplant af te zien.

De relatief vaak geuite opmerking dat (alle) exoten slecht zijn voor de biodiversiteit berust overigens op een misverstand. Een voedselbos bestaat uit een polycultuur van verschillende bomen en struiken. Onderzoek heeft aangetoond dat zo'n mix van autochtoon en allochtoon plantgoed juist verrassend veel zeldzame soorten (weer) een biotoop kan bieden.

3. Regels op gemeentelijk niveau

3.1 Inleiding

Het startpunt om een beeld te krijgen of op een bepaalde plek een voedselbos mogelijk is, is het bestemmingsplan van de gemeente. Een bestemmingsplan wijst de bestemming van gebieden aan en stelt per bestemming regels. Het bestemmingsplan is een juridisch bindend document dat (meestal) is vastgesteld door de gemeenteraad. In een bestemmingsplan zijn de gebruiks- en bouwmogelijkheden vastgelegd voor een gebied. In het bestemmingsplan zijn een plankaart, regels en toelichting op de voor die locatie geldende bestemmingsplannen te vinden.

Het bestemmingsplan per specifieke locatie in Nederland is te checken op ruimtelijkeplannen.nl. Soms worden ook andere plannen getoond (bijvoorbeeld een gemeentelijke structuurvisie), maar die zijn minder bepalend voor de concrete mogelijkheden op een locatie.

Er zijn grofweg drie soorten bestemmingen relevant voor de aanleg van voedselbossen:

- agrarisch
- natuur/bos
- stedelijk/recreatief/groen (in of bij de stad)

De regels die gelden voor de bestemming voor een specifieke locatie kan je lezen door het bestemmingsplan voor die locatie aan te klikken. Daarnaast kunnen er voor een specifieke locatie ook nog één of meerdere 'waarden' gelden.

Agrarische grond kan bijvoorbeeld de waarden hebben: cultuurhistorische landschapswaarde, waardevol open landschap, aardkundige waarde, archeologie, etc. De bestemming 'natuur' kan bijvoorbeeld de waarden hebben: landgoed en buitenplaats, ecologie, archeologie, etc. De precieze invulling van de waardes verschilt per gebied. De precieze invulling van deze regels is terug te lezen in de relevante planvoorschriften (die zijn onderdeel van het vastgestelde bestemmingsplan).

Voorbeeld van voedselbossen als bestemming

Op een beperkt aantal plekken in Nederland is inmiddels de bestemming 'voedselbos' opgenomen in het bestemmingsplan. Zo heeft in Amersfoort de gemeente bij de vorming van een nieuw bestemmingsplan, in samenspraak met de initiatiefnemers van een drie hectare groot eetbaar park, invulling gegeven aan het begrip voedselbos hierin. Zij heeft daarvoor opgenomen dat de voor 'Agrarisch' aangewezen gronden bestemd zijn voor: een voedselbos ter plaatse van de functieaanduiding 'specifieke vorm van agrarisch - voedselbos'. Dit maakt onderdeel uit van de bestemmingsbeschrijving. Daarnaast is een uitzondering opgenomen ten aanzien van het vellen of rooien van bomen, houtwallen, hakhout en andere houtopstanden en het verrichten van handelingen, die de dood of ernstige beschadiging daarvan tot gevolg kunnen hebben. Het beheer en onderhoud in het voedselbos valt onder de uitzondering van het werken en werkzaamheden in het kader van het normale beheer en onderhoud. Gelukkig is het ook mogelijk om voedselbossen te realiseren op plekken waar deze vorm van landgebruik (nog) niet expliciet in een bestemmingsplan is benoemd.

Afhankelijk van de bestemming en de daar geldende regels kan een bestemmingsplan realisering van een voedselbos mogelijk maken. In de volgende paragrafen bespreken we voor de drie soorten bestemmingen die relevant zijn voor voedselbossen (agrarisch, bos/natuur en stedelijk/recreatief/groen) de aandachtspunten binnen het bestemmingsplan bij het aanleggen van een voedselbos. Ook benoemen we een aantal punten voor verbetering voor beleidsmakers.

3.2 Perceel met bestemming agrarisch

In het algemeen geldt voor de bestemming 'agrarisch': als er géén bomen geplant mogen worden, staat dat in het bestemmingsplan. Als er niet staat dat er geen bomen geplant mogen worden, kan bestemmingsplan-technisch, een voedselbos op die locatie aan worden gelegd. Als bomen planten volgens het bestemmingsplan expliciet niet mag, is de aanleg van een voedselbos weinig kansrijk. Een wijziging in het bestemmingsplan kan helaas een ingewikkelde zaak die jaren zijn.

Zo kan grond met bestemming agrarisch de bestemming *agrarisch met waarden* hebben. In de planvoorschriften zijn die waarden nader uitgewerkt. Als de agrarische grond als waarde *open landschap* of met waarde *weidevogels* heeft, is de aanplant van een voedselbos op korte termijn vrijwel onmogelijk. Het kan hopelijk helpen om in overleg te treden met de betreffende gemeente. Wellicht lukt het om een specifieke ontheffing of gedeeltelijke wijziging van de bestemming voor die locatie te realiseren, mede gezien de nuttige functies van een voedselbos.

Sommige locaties nabij rivieren zijn expliciet bestemd als stroomgebied of inundatiegebied (om pieken van hoog water op te vangen). Daar zijn bomen niet (of nauwelijks) toegestaan. Overigens onderkennen steeds meer Waterschappen de positieve impact van voedselbossen op de waterhuishouding, door betere infiltratie en sponswerking van de bodem. Waterschap de Dommel benoemt voedselbossen dan ook expliciet als wenselijke vorm van landgebruik.

Voedselbossen en open landschappen

We hebben meer ruimte voor meer bomen en bossen nodig. Voedselbossen bieden goede perspectieven aan agrarische bedrijven om hun bedrijfsvoering (deels) om te schakelen naar een systeem met volop maatschappelijke en ecosysteemdiensten, met name op het terrein van klimaatbeleid, biodiversiteitsherstel en verbetering van de waterhuishouding. We willen lokale overheden er dan ook op wijzen de soms zeer verstrekkende restricties m.b.t. open landschap te verruimen door een nadere, meer adequate afweging over waar het landschap wel open zou moeten blijven en waar de nuttige functies van voedselbossen welkom zijn.

Als de grond met bestemming *agrarisch met waarde archeologie* heeft, moet waarschijnlijk eerst onderzoek worden gedaan op de gewenste locatie naar mogelijk archeologische vondsten. De kosten van dit onderzoek zijn voor de initiatiefnemer.

Dit laatste houdt in dat er misschien niet dieper dan de bouwvoor gegraven mag worden in verband met het mogelijk beschadigen van materiaal van archeologische waarde. De interpretatie van deze wetgeving verschilt. Vaak is een groot gebied gearceerd met archeologische waarde, terwijl de daadwerkelijke vindkans van archeologische relikwieën alleen op een paar plekken van dat gearceerde gebied is. Als je een voedselbos gaat aanleggen op een plek waar ook archeologische waarde wordt vermoed, moet je archeologisch onderzoek doen om te bepalen waar je wel en waar je niet de bodem kunt beroeren.

Voedselbossen en archeologie

Het is echter zo dat sommige bomen vaak helemaal niet dieper wortelen dan andere landbouwgewassen. Een perenboom van 18 meter hoog wortelt bijvoorbeeld niet dieper dan circa 30 centimeter (in tegenstelling tot veel dieper wortelende groenten als rammenas of schorseneer). Het is bovendien aanbevolen om bij aanplant van voedselbossen te werken met jong plantgoed (dat is niet alleen goedkoper, jonger plantgoed zal ook makkelijker tot wasdom komen). Dit houdt in dat bij de aanplant gewoon binnen de bouwvoor (tot circa 30 centimeter onder het maaiveld) gewerkt kan worden. Een laatste nuancering houdt in dat voedselbossen bijdragen aan stabilisering van de bodem (in tegenstelling tot landbouwmethodes met kerende grondbewerking of structurele afvoer van bodem met de oogst van bijvoorbeeld aardappelen en bieten). Vanuit de Green Deal voedselbossen bevelen we beleidsmakers dan ook aan om niet hele gebieden te arceren met waarde archeologie, maar meer specifiek per relevante locatie te markeren waar archeologie mogelijk een beperkende rol speelt. Ook moeten de verschillende vormen van landbouw (waaronder voedselbosbouw) op hun merites beoordeeld worden.

Moties Voedselbossen

Dat gemeentelijke bestemmingsplannen nu te vaak nog een belemmering vormen voor het realiseren van een voedselbos op landbouwgrond wordt ook onderkend door de Tweede Kamer. In mei 2021 heeft het parlement in een door alle partijen ondersteunde motie uitgesproken “dat voedselbosbouw een veelbelovende manier is van natuurinclusief voedsel verbouwen met veel kansen voor boer en omliggende natuur.” “Overwegende dat initiatiefnemers van grootschalige voedselbossen vaak tegen wettelijke belemmeringen aanlopen bij het opzetten van voedselbossen, zoals landschapsvereisten aan houtopstand, die geen rekening houden met de huidige ecologische opgaven” is de regering door 150 Kamerleden verzocht om “in kaart te brengen welke wettelijke belemmeringen er zijn voor het opzetten van grootschalige voedselbossen, deze belemmeringen waar mogelijk weg te nemen en waar nodig in overleg te treden met gemeenten en provincies.”

In een andere motie heeft het parlement gelijktijdig geconstateerd dat hoewel “bos op landbouwgrond een verdienmodel kan zijn voor boeren, dit vaak niet past binnen het bestemmingsplan van een gemeente.” Daarom is in deze eveneens unaniem ondersteunde motie de regering verzocht om “met voorrang in kaart te brengen welke maatregelen, waaronder wet- en regelgeving, nodig zijn zodat vrijwillig bos planten op landbouwgronden wel mogelijk is.”

Voorbeelden van waarden voor agrarische grond waarbij het aanleggen van een voedselbos wel kansrijk is, zijn:

- agrarisch met waarde natuurontwikkeling;
- agrarisch met waarden natuur en landschap;
- agrarisch met waarde recreatief medegebruik.

Voorbeeld van voedselbos op grond met agrarische bestemming

Voedselbos Ketelbroek (zie ook de [facebookpagina](#)) is in 2009 gestart op een kale akker nabij Groesbeek. Voorheen werd hier jaarlijks snijmais geteeld. Uiteraard had dit kavel dan ook de bestemming ‘agrarisch’. Deze functie mocht echter gecombineerd worden met ‘natuurontwikkeling’ en ‘recreatief medegebruik’. In planvoorschriften van het bestemmingplan stonden voor deze locatie dan ook geen beperkingen ten aanzien van bomen. Hierdoor was er geen enkele belemmering om hier een voedselbos aan te planten. In deze omstandigheden is ook géén gemeentelijke vergunning nodig; bedenk maar dat een andere agrariër bij de gemeente immers ook niet om toestemming hoeft te vragen voor het inzaaien van snijmais dan wel voederbieten.

Aandachtspunt Wet Natuurbescherming

Als het binnen het bestemmingsplan mogelijk is om op agrarische grond een voedselbos aan te planten, is een aandachtspunt de Wet Natuurbescherming. Die wet zegt dat een gerealiseerde bosopstand blijvend beschermd is. Dat zou waardevermindering van de grond betekenen indien het perceel uiteindelijk bestempeld zou worden als natuurgrond, bijvoorbeeld bij een bestemmingsplanherziening.

Aanbeveling voor initiatiefnemers; vraag hiervoor bij de provincie een formele ontheffing van de herplantplicht aan. Dit geldt alleen bij bossen op agrarische grond (zie ook paragraaf 4.4 van deze handleiding).

Aanbeveling voor gemeenten; houd hier rekening mee in het omgevingsplan. Het voedselbos zou als erkende vorm van voedselproductie de bestemming agrarisch moeten behouden.

Aandachtspunt Gecombineerde Opgave (landbouwsubsidie)

Als uitvloeisel van de Green Deal Voedselbossen kunnen geregistreerde agrarische ondernemingen voor de deel van de hun areaal waarop een voedselbos is aangeplant aanspraak maken op de reguliere subsidiegelden voor de landbouwsector. Dit kan door bij het invullen van de jaarlijkse gecombineerde opgave voor het voedselbos gewascode 1940 op te geven. De randvoorwaarden zijn aanplant van producerende bomen en minimaal drie andere vegetatielagen, afzien van kerende grondbewerking en géén mestplaatsingsruimte benutten voor dit terrein. Het maximaal aantal bomen per hectare dat RVO (nog) meldt op de website is op te vatten als het uiteindelijk aantal volwassen bomen in de (toekomstige) kruinlaag. Jongere bomen (die wellicht wijkers zijn in het systeem) hoeven niet meegeteld te worden.

3.3 Perceel heeft bestemming bos of natuur

Als het perceel bestemming natuur of bos heeft, geldt de Wet Natuurbescherming. Die wet is landelijk vastgesteld. De provincies zijn het bevoegd gezag. In hoofdstuk 4 bespreken we kansen en belemmeringen voor het aanleggen van een voedselbos op natuur- of bosgrond.

3.4. Perceel met overige relevante bestemming

Bij dorpen en steden kunnen voedselbossen een prachtige invulling zijn van recreatiegebieden en parken. Als het perceel een bestemming heeft als recreatie, tuin, park of groenstructuur is het waarschijnlijk mogelijk om daar een voedselbos aan te leggen. Het kan verstandig zijn om in overleg te treden met de gemeente over de mogelijkheden voor het realiseren van een voedselbos in een stedelijke omgeving.

Voorbeelden van voedselbossen op grond met bestemming recreatie

Voedselbos Houtrak ligt op recreatiegrond van Staatsbosbeheer, tussen Amsterdam en Haarlem. Het is openbaar toegankelijk en is aangeplant en wordt beheerd door Stichting Voedselbosbouw in samenwerking met een groep betrokken vrijwilligers. [Hier meer](#).

Voedselbos Vlaardingen ligt op recreatiegrond van de voormalige recreatieschappen en is nu van Staatsbosbeheer. Voorwaarde is dat de plek openbaar toegankelijk moet zijn. De voedselbosondernemers wilden wel producten kunnen oogsten. Het voedselbos is daarom zo ingericht dat een deel permanent voor iedereen toegankelijk is, en een deel is via een bruggetje bereikbaar op momenten dat de beheerders aanwezig zijn. [Hier meer](#).

Vervolgens is er in een stedelijke omgeving een aantal zaken om rekening mee te houden:

Bodemvervuiling. Op de website www.bodemloket.nl is inzichtelijk bij welke overheidsorganisatie informatie over de bodemkwaliteit te vinden is. Als de gemeente, provincie of omgevingsdienst het direct via het bodemloket heeft ontsloten dan is zichtbaar wat de status is naar aanleiding van uitgevoerde bodemonderzoek(en) ter plaatse. Als het niet via het bodemloket zichtbaar is, adviseert de website het direct bij betreffende bevoegd gezag na te gaan. Ook staan de beschikbare gestelde bodemkwaliteitskaarten op de site die over een grote gebied een algemene beeld van de bodemkwaliteit geven. In de bodemkwaliteitskaart geeft de kwaliteit landbouw/natuur aan dat de grond voldoet aan de achtergrondwaarden en in de volksmond als schoon wordt beschouwd. De kwaliteit wonen, industrie en lokale maximale waarden mogen een hogere verontreinigingsgraad hebben. Het is belangrijk om na te gaan of er informatie beschikbaar is over mogelijke bodemverontreiniging, omdat bij een voedselbos sprake is van voedselproductie.

Kabels en leidingen. Als voor de aanleg van het voedselbos gegraven gaat worden met een machine, is het wettelijk verplicht vooraf een KLIC-melding te doen. Na de melding ontvang je de kabel- en leidinginformatie van de plek waar je gaat graven. Je gebruikt deze informatie om graafschade en gevaarlijke situaties te voorkomen. De informatie moet tijdens het graven digitaal op de graaflocatie aanwezig zijn. Doe de KLIC-melding op tijd. Op zijn vroegst 20 werkdagen en op zijn laatst 3 werkdagen voor de graafwerkzaamheden. Het graafgebied in 1 KLIC-melding mag maximaal 500 x 500 meter groot zijn.

Kappen van bomen. In stedelijke gebieden ligt kap extra gevoelig. Een kapvergunning wordt soms alleen afgegeven als de boom onrechtmatige overlast veroorzaakt, bijvoorbeeld fundering die aangetast worden o.i.d. Als je met 'wijkers' (bomen die je in een later stadium weg wil halen) werkt in je voedselbos moet je goed opletten vanaf welke omvang je eventueel een kapvergunning nodig hebt. Check hiervoor de specifieke gemeentelijke regelgeving in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV).

Op privé gronden geldt dat het belangrijk is goed naar de gebruiksovereenkomst van de grond te kijken: wie is verantwoordelijk voor het beheer, ook van bijvoorbeeld andere bomen die er al stonden. Voor openbare ruimtes geldt dat het altijd belangrijk is om goed af te stemmen met de gemeente.

'Right to challenge'

De *'right to challenge'* kan een interessante optie zijn voor voedselbossen. Right to challenge (Rtc) staat voor 'het Recht om Uit te dagen'. De kern van de aanpak is dat een groep (georganiseerde) bewoners taken van gemeenten kunnen overnemen als zij denken dat het anders, beter, slimmer en/of goedkoper kan. De relatie tussen overheid en bewoners verandert met het RtC in de relatie opdrachtgever-opdrachtnemer. Meer informatie is [hier](#) te vinden. Let wel op; bij een voedselbos in de openbare ruimtes zijn de producten van een voedselbos ook 'openbaar'. Een verdienmodel op basis van oogst is hier dus niet erg kansrijk.

Kansen voor voedselbossen in nieuwbouwwijken

Iedere nieuwbouwwijk krijgt een nieuw bestemmingsplan. Dat biedt kansen voor voedselbossen. Wij bevelen gemeentes aan om te zorgen dat in ruimtelijke categorie groen *voedselbos* expliciet als optie genoemd wordt. Je kunt dit groengebied ook in de vorm van een voedselbos realiseren. Goed is om uitdrukkelijk de optie te benoemen om een voedselbos te realiseren en daar ook ruimte voor reserveren. In Brummen en in Utrecht is bij de aanleg van een nieuwbouwwijk een deel bestemd voor recreatief groen met daarin voedselbos expliciet opgenomen als optie. Het is de bedoeling dat het voedselbos er staat voordat de huizen gebouwd worden. De (toekomstige) bewoners worden betrokken bij de aanleg en het onderhoud van het voedselbos.

4. Regels op provinciaal niveau

4.1 Inleiding

Als het perceel bestemming natuur of bos heeft, geldt de Wet Natuurbescherming. Die wet is landelijk vastgesteld. De provincies hebben bevoegd gezag. Een perceel in een natuur- of bosgebied kan vallen onder verschillende soorten wetgeving;

- Natura2000; een Europees netwerk van beschermde gebieden;
- Natuurnetwerk (voormalig Ecologische Hoofdstructuur); het Nederlandse netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden;
- Overige bos- of natuurgrond

Of jouw (beoogde) perceel valt onder Natura2000 is terug te vinden op www.natura2000.nl, met een nadere invulling per gebied. Of het perceel valt onder het Natuurnetwerk kan je zien op de [Natuurnetwerk Nederland kaart](#) of is soms ook te vinden in het bestemmingsplan. Zo zou een perceel bijvoorbeeld kunnen vallen onder Enkelbestemming: bos, met Dubbelbestemming Ecologische Hoofdstructuur (EHS), waarbij er lokaal nadere eisen kunnen gelden binnen de dubbelbestemming EHS. Het kan ook zijn dat het perceel niet onder Natura2000 valt en niet onder het Natuurnetwerk (voorheen EHS) maar wel 'bos' of 'natuur' als bestemming heeft. Rivieroeveren en andere open gebieden, die daaronder vallen, zijn voor voedselbossen niet interessant, omdat daar geen bomen kunnen komen. In bos niet zijnde Natura 2000 of Natuurnetwerk zijn in principe wel mogelijkheden voor het aanleggen van een voedselbos.

In de volgende paragrafen is informatie te vinden over de kansen en de knelpunten van realiseren van een voedselbos in respectievelijk Natura2000, het natuurnetwerk en in 'overig bos of natuur'.

Bossenstrategie

Vanuit de Green Deal voedselbossen is een [beleidsadvies](#) geschreven voor de recent aangenomen Bossenstrategie van rijksoverheid en provincies. Daarin wordt beschreven hoe voedselbossen bijdragen aan de doelstellingen van de bossenstrategie. Zo kunnen voedselbossen een rol spelen binnen de groenstructuur van steden of recreatieve gebieden. Nieuwe voedselbossen kunnen onder bepaalde voorwaarden ook dienen om te voldoen aan een compensatieverplichting, als elders vanwege bepaalde ontwikkelingen bos is weggehaald. Door gerichte transformatie is het ook mogelijk dat voedselbossen biodiversiteit en weerbaarheid van bestaande, vaak eenzijdige bosplantages vergroten. Verder kunnen voedselbossen een slimme oplossing zijn voor overgangsgebieden tussen kwetsbare natuur en naastgelegen landbouwgrond.

Bij de behandeling van de inmiddels door regering en provincies opgestelde Bossenstrategie heeft de Tweede Kamer in mei 2021 in een breed gesteunde motie aangenomen die voedselbosbouw omschrijft als “een natuurinclusieve manier van voedsel verbouwen die plaatselijke biodiversiteit ondersteunt en vergroot.” Tevens wordt geconstateerd “dat de eerste gerealiseerde grootschalige voedselbossen in Nederland een veelbelovend verdienmodel voor boeren laten zien.” Middels deze motie is de regering verzocht om na te gaan “hoe voedselbosbouw kan worden ingezet bij het versterken van de biodiversiteit van Natura 2000-gebieden, bijvoorbeeld in de vorm van verbindingszones of bufferzones tussen natuur en landbouw.”

4.2 Perceel in Natuurnetwerk

Binnen het Natuurnetwerk heeft elke locatie een natuurbeheertype, dat aangeeft welke natuur daar aanwezig is, en een ambitietype, wat aangeeft welke natuur daar nagestreefd wordt. Voorbeelden van natuurbeheertypen zijn droge heide, vochtige heide, kruiden- en faunarijk grasland, vochtig hooiland, dennen-eiken-beukenbos, droog bos met productie, zoete plas, open duin, zandverstuiving etc. Voor voedselbossen zijn de ‘bostypes’ interessant.

Als je een voedselbos wil aanplanten in een gebied dat valt onder het Natuurnetwerk (voormalig EHS), zie kaart van [Natuurnetwerk Nederland](#), dan moet je voedselbos passen binnen de kenmerken en waarden van het natuurbeheertype van die specifieke locatie. Je plannen mogen niet strijdig zijn hiermee. Als je twijfelt of je plannen passen binnen de waarden van het natuurbeheertype voor die locatie, of eventueel aangepast kunnen worden, laat je een toets doen door een deskundig ecologisch bureau (check of dit bureau voldoende kennis heeft over voedselbossen; niet alle ecologen hebben zich hier al voldoende in verdiept).

Het natuurbeheertype met zijn kenmerken en waarden voor een specifiek perceel zijn te vinden door te zoeken op het Natuurbeheerplan van de betreffende provincie. Daarmee vind je per provincie een kaart met de specifieke invulling van het Natuurnetwerk per locatie. Voor Gelderland bijvoorbeeld is dat het [Natuurbeheerplan van de provincie Gelderland](#). Voor Brabant is dat het [Natuurbeheerplan van de provincie Brabant](#). Als je met je muis gaat staan op de kaart komt er voor die specifieke locatie te staan wat het natuurbeheertype is, met een link naar meer informatie over dat specifieke natuurstype zoals beschreven in het [overzicht van de provincies](#). Meer informatie over alle natuurbeheertypen vind je [hier](#).

Het Natuurnetwerk is landelijk geregeld, de provincies hebben het gezag. Je perceel kan ook nog vallen onder Natura2000 richtlijnen. Daarover meer in paragraaf 4.2

Er is een set natuurbeheertypen waar voedselbos-omvorming goede kansen biedt voor verbetering van de groeiplaats en vitaliteit: **Droog en vochtig bos met productie (N16.03 en 16.04)**. Hieronder vallen onder andere soortenarme, structuurarme houtproductie-opstanden. Omvorming van zulke bossen naar voedselbos betekent niet alleen meer loofbomen, (meestal) meer inheems, meer gelaagdheid, verbetering van biodiversiteit en bodem, maar daarnaast ook nog productie van voedsel en grondstoffen, educatie en beleving.

Voor de typen N16.03 en .04 leveren de voorschriften geen knelpunten op, zolang het voedselbos in volwassen stadium voldoet aan het minimale percentage gesloten kronendak om aan de definitie van bos te voldoen. Daarvoor is het van belang dat voor het voedselbos relevante oogstbare kruinboomsoorten zoals bijvoorbeeld tamme kastanje, walnoot, pecan, hickory, maar ook voor het ecosysteem nuttige soorten als linde, suikeresdoorn, els, meelbes of kaki, worden onderkend als bosbomen.

Is omvorming naar voedselbos wenselijk op een perceel met een ander huidig natuurbeheertype? Als dit geen afbreuk doet aan de huidige natuurwaarden, is het voor een specifieke locatie soms mogelijk om het natuurbeheertype aan te passen naar bos met productie. (N16). Neem hiervoor, met een goede onderbouwing, (zoals een gedegen inrichtings- en beheerplan), contact op met de provincie. Let op: als ook beheersubsidie voor het perceel gegeven wordt, is instandhouding van het natuurbeheertype een subsidievoorwaarde en zijn wijzigingen gedurende de looptijd van deze subsidie niet toegestaan.

Als duidelijk is dat je met de aanleg van je voedselbos het betreffende natuurbeheertype niet verandert (of zelfs verbetert), dan hoeft je geen beheerplan te schrijven. Als je met je voedselbos substantiële veranderingen gaat aanbrengen dan maak je een beheerplan dat je voorlegt aan de provincie.

Aanbevelingen voor het (eventueel) ontwikkelen van een voedselbos in natuur

Plan als initiatiefnemer je activiteiten voor het ontwikkelen van het voedselbos zó dat geen negatief effect verwacht wordt voor het omschreven natuurbeheertype. Maak dat ook duidelijk in het inrichtings- en beheerplan. Doe rustig aan. Voer de veranderingen door in kleine stappen, maak je inrichtingsplan gefaseerd. Als je de doorontwikkeling van je bos gefaseerd doet, door nieuwe bomen en struiken te planten in combinatie met 'dunning' of kleinschalige kap dan is geen melding nodig. Als sprake is van veel kap of als een negatief effect op beschermde soorten (o.a. vogels en vleermuizen) kan optreden dan moet je dat melden. Voor het verstoren van beschermde soorten of hun vaste verblijfplaatsen is een ontheffing op grond van hoofdstuk 3 van de wet natuurbescherming nodig. Zie [wetten.nl - Regeling - Wet natuurbescherming - BWBR0037552 \(overheid.nl\)](https://wetten.nl/Regeling-Wet%20natuurbescherming-BWBR0037552) Het kappen of rooien van bos moet gemeld worden op grond van hoofdstuk 4 van de wet natuurbescherming. Zie [wetten.nl - Regeling - Wet natuurbescherming - BWBR0037552 \(overheid.nl\)](https://wetten.nl/Regeling-Wet%20natuurbescherming-BWBR0037552)

Een aanbeveling richting (landelijke en provinciale) overheid is om een nieuw natuurbeheertype te definiëren voor voedselbossen op droog/vochtige of arm/rijke gronden. Dit doeltypes kan ook waardevol zijn voor bedreigde flora en fauna-soorten die we tot nu toe niet of nauwelijks (meer) in bossen tegenkomen.

Zie ook: [Beleidsadvies bossenstrategie Green Deal voedselbossen 2020](#).

4.3 Perceel in Natura2000 gebied

Natura2000 gebieden zijn door Nederland aangemeld bij Europa en hebben daarmee kracht van wet. Een Natura-2000 gebied valt altijd binnen het Natuurnetwerk en heeft dus een bepaald natuurbeheertype. Daarnaast kent een Natura 2000 gebied instandhoudingsdoelen. Of je een voedselbos aan kunt leggen in Natura2000 gebied hangt af van het natuurbeheertype en de instandhoudingsdoelen waarvoor het Natura 2000 gebied is aangewezen.

Voor Natura2000 gebieden geldt dat de instandhoudingsdoelen, vanuit de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn altijd het uitgangspunt zijn. Habitatsoorten, zoals vogels, kunnen bedreigd of juist gebaat zijn bij het aanleggen van een voedselbos. Belangrijk is om goed te kijken naar de soorten die beschermd moeten worden. De Wespendif bijvoorbeeld, is gevoelig voor verstoring. Als je een voedselbos aan zou willen leggen in een gebied waar de Wespendif beschermd wordt, is het zaak om in je beheerplan aantoonbaar te maken dat de geplande veranderingen deze vogel niet zullen verstoren (en door toename van diversiteit wellicht juist kunnen zorgen voor een verbetering van de fourageermogelijkheden). Vaak zijn er ook beschermde habitats; het is zaak je hierin goed te verdiepen.

In Natura2000 gebied is het realiseren van een voedselbos meestal niet eenvoudig. Het kan helpen uit te zoeken hoe je voedselbos aan de instandhoudingsdoelstellingen kan bijdragen. Kijk daarbij ook naar het ambitietype op de provinciale Natuurbeheerplankaart; soms ambieert de provincie een ander type dan het huidige natuurbeheertype. Als dit zo is, wordt dat aangegeven als ambitie op de provinciale Natuurbeheerplan kaart.

Het is aan te bevelen om open staan voor aanpassingen vanuit de provincie zodat je samen kunt bedenken wat binnen dat gebied past.

Bij de natuurbeheertypen *droog bos met productie* en *vochtig bos met productie* zit vaak als ambitie beheertype: dennen- eiken- beukenbos. Stel je laat 50% van de bestaande bomen staan en je plant er noten tussen, dan kan je met natuurbeheertype 15.02 (dennen- eiken- beukenbos) wel iets doen. Dat is dan via verjonging door middel van aanplant. Voor substantiële productie van sommige vruchtbomen heb je overigens wel meer licht nodig dan voor verjonging van bos.

Als initiatiefnemer moet je kunnen aantonen dat je te realiseren voedselbos bijdraagt aan de doelen zoals omschreven in het ambitietype. Als het ambitietype bos is, zijn er zeker mogelijkheden. Ga (tijdig) het gesprek aan en kijk op welke manier je kan bijdragen aan het ambitietype. Ambitietypes kunnen in een enkel geval, mits goed onderbouwd, gewijzigd worden. Bijvoorbeeld in het kader van de landelijke en provinciale ambitie om meer bos te realiseren.

Voorbeeld van een voedselbos in een Natura2000 gebied

Voedselbos 'Voedselrijk' nabij Ede ligt in Natura2000 gebied. Het heeft bestemming natuur en is tegelijkertijd een voedselbos. Het beheer dat wordt gedaan valt volledig binnen de Wet Natuurbescherming.

4.4 Perceel in Bos niet zijnde Natuurnetwerk of Natura2000

In natuur die buiten het Natuurnetwerk en buiten Natura2000 ligt, geldt alleen de Wet Natuurbescherming. Die wet geeft regels over houtopstanden (hs4): als je perceel bos is, d.w.z. uit één of meer rijen van 21 bomen of een bosoppervlak van minimaal 1000m² bestaat, is een kapmelding verplicht. Ook hoofdstuk 3 over beschermde soorten (zorgplicht voor aanwezige soorten) is van toepassing.

Als je een voedselbos aan gaat leggen in een bestaand bos dat niet onder het Natuurnetwerk valt, is er sprake van *bosomvorming*. Voorbeelden van bos niet zijnde Natuurnetwerk of Natura2000 zijn de zogenaamde 'ruilverkavelingsbosjes'. Ze liggen vaak geïsoleerd tussen reguliere agrarische velden. Als je de bosomvorming van (plantage)bos naar voedselbos via *gefaseerd* dunnen doet, is dat in principe toegestaan. Wanneer ten behoeve van de omvorming naar voedselbos meer gekapt wordt (bijv. een zogenaamde schermkap) moet een kapmelding gedaan worden. De basisregel is dat gekapt bos binnen drie jaar wordt vervangen door nieuwe aanplant (of natuurlijke verjonging). Iedere provincie heeft de basisregels verder uitgewerkt een eigen verordening, het is belangrijk om deze te checken op specifieke aandachtspunten.

4.5 Ontheffing herplantplicht

Als het op agrarische grond volgens het bestemmingsplan niet verboden is om bomen te planten en je vindt het belangrijk dat de grond de agrarische bestemming behoudt, is het zaak een ontheffing van de herplantplicht aan te vragen ([hoofdstuk vier van de Wet natuurbescherming](#)). Dit doe je bij de provincie. Je vraagt dan ontheffing van de herplantplicht in het kader van de Wet Natuurbescherming. De afdeling natuur & landschap van jouw provincie weet bij wie je daarvoor terecht kan.

Ontheffing herplantplicht agrariërs

In de provincie Overijssel is het al eenvoudig geregeld dat een agrariër die een voedselbos (heeft) aanplant bij melding hiervan, ontheffing voor de herplantplicht krijgt. Door deze formele stap behoudt het betreffende landbouwkavel de economische waarde. In de meeste provincies is dit helaas nog niet goed geregeld en kan zo'n verzoek tot ontheffing tot vertraging en misverstanden leiden. We hopen en verwachten dat meer provincies tot verbetering komen in de uitwerking van de 'Bossenstrategie' (waarin immers is afgesproken voedselbossen op agrarische grond te stimuleren). Het goede voorbeeld van Overijssel is te zien via [deze link](#).

Colofon

Dit is een publicatie van de werkgroep wet- en regelgeving van de Green Deal Voedselbossen.

Juni 2021

Voor vragen naar aanleiding van deze tekst of aanmelden als Green Deal-partner:

E-mail: info@greendealvoedselbossen.nl

Inhoudelijke input:

Albert de Graaf (Provincie Flevoland)

Paul de Graaf (Coöperatie Ondergrond)

Petra Schmitz (Bosgroep Zuid-Nederland)

Wouter van Eck (Stichting Voedselbosbouw Nederland).

Redactie:

Renée Zijlstra

Klarien Klingen

Wouter van Eck

Foto's:

Wouter van Eck,

Malika Cieremans

Marieke Karssen

Frank Gorter

Opmaak:

The Plant

